

SEÇKİ SİSTEMİ ANLAYIŞI, ONUN MƏZMUNU VƏ ƏSAS MAHİYYƏTİ (Yerli və xarici təcrübələr əsasında)

TACİRƏ ABDULLAYEVA
Bakı Dövlət Universiteti, "Siyasi institutlar
və sistemlər" ixtisası üzrə doktorant

ORCID COD:0009-0000-9296-6344

E-mail: haci_qasimli@list.ru

Giriş

Seçki dövlət hakimiyyəti nümayəndələrinin, həmçinin ictimai təşkilatların rəhbər orqanlarının seçilməsi üsuludur. Seçkilər qanunda nəzərdə tutulan seçki rəqlamentinə uyğun olaraq gizli və açıq keçirilir. Müasir demokratiyanın bərqərar olmasının təsirli mexanizmləri sırasında seçkilər həlledici rol oynayır. Xalq hakimiyyətinin həyata keçirilməsinin təmin edilməsi seçkilər nəticəsində meydana çıxır. Seçki sistemi isə seçkilərin və referendumların necə keçirildiyini və onların nəticələrinin necə müəyyən edildiyini özündə ehtiva edən qanunlar toplusudur. Ölkəmizdə keçirilən seçkilərin bütün mərhələlərində aşkarlığın təmin olunması üçün beynəlxalq hüquqi normalarla bərabər Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş mövcud prosedurlardan və konkret hüquqi əsaslardan istifadə olunur [1].

Seçki prosesinin müşahidəsi, bir qayda olaraq, müşahidəçinin öz təşəbbüsü ilə və ya qeydə alınmış namizədin, siyasi partiyanın, siyasi partiyalar blokunun, referendum üzrə təşviqat qrupunun, seçkilər sahəsində fəaliyyət göstərən qeyri-hökumət təşkilatının təşəbbüsü əsasında aparılır. Seçki komissiyalarının iclaslarında, seçki sənədləri və səs-lərin hesablanması ilə əlaqədar işin gedişində kütləvi informasiya vasitələri nümayəndələrinin də eynilə iştirak etmək hüququ var. Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində müşahidənin aparılmasına dair ərizə seçkilərin elan edildiyi gündən başlayaraq seçkilərin keçirilməsinə 10 gün qalanadək MSK-ya təqdim edilə bilər. Ərizədə müşahidə aparmaq niyyətində olan şəxsin soyadı, adı, atasının adı, yaşayış yerinin ünvanı, şəxsiyyət vəsiqəsinin seriya və nömrəsi, zərurət olduqda isə həm də maraqları təmsil olunacaq namizədin adı, qeyri-hökumət təşkilatının, siyasi partiyanın, siyasi partiyalar blokunun adı və hüquqi ünvanı göstərilməlidir. Ərizəyə iki fotosəkil də əlavə olunmalıdır. Hər bir ərizəyə dair qərar isə onun verildiyi tarixdən başlayaraq 3 gün müddətində qəbul edilir. Ərizəçinin müşahidəçi qismində qeydiyyatından imtina olunması halı yalnız ərizədə

göstərilən məlumatlar yanlış olduqda baş verə bilər. Sadalanan bütün vasitə və hüquqi əsaslar ölkəmizdə seçkilərin azad və ədalətli keçirilməsinə, seçki prosesinin Azərbaycan xalqı və seçicisi üçün şəffaf olmasına və daha da təkmilləşdirilməsinə rəvac verən amillərdir.

Seçkilərdə iştirak edən hər kəs təkcə dövlət və cəmiyyətin deyil, həm də öz taleyini həll edir. Müasir demokratik dövlətdə seçkilər xalq hakimiyyətinin həyata keçirilməsində böyük rol oynayır və müasir demokratiyanın əsasını təşkil edir. Müasir dövlətdə seçkilərin zəruriliyi mahiyyət etibarilə onunla tanınır ki, ümumiyyətlə, azad seçkilərsiz demokratik sistem qurmaq hələ heç kimə nəsib olmayıb [5].

Xarici təcrübə

Türkiyə. Türkiyənin seçki sistemi ölkənin siyasi sistemə, partiyaların iqtidara gəlməsinə, hökumətlərin qurulmasına və hakimiyyətdən getməsinə daim ciddi təsir göstərmiş və göstərməkdə də davam edir. Türkiyədə çoxpartiyalı sistemə keçid ölkə tarixinin ən mühüm dönüş nöqtələrindən biri hesab olunur. Bu sistemin təşkili və həyata keçirilməsi mühüm demokratik addım olsa da, özü ilə bir sıra siyasi və sosial-iqtisadi problemləri də gətirmişdir. Ölkənin seçki sistemi və bunun nəticədə həyata keçirilən seçkilər də bunların arasında mühüm rol oynayır. Türkiyədə 1961-ci ildən bəri mövcud olan və D'Hondt adlanan seçki sistemə görə, hər bir partiyanın topladığı səs sayı ardıcıl 1, 2, 3 və s. bölünür. Bu proses bölgədən seçiləcək ümumi millət vəkili sayı müəyyən edilənə qədər davam edir. Bundan əlavə, ölkədə 10 faizlik seçki baryerinin tətbiqi (1995-ci ildən bəri qüvvədədir) az səs alan partiyaların parlamentdən kənar qalmasına və nisbətən çox səs toplayan partiyalardan olan deputat sayının artmasına səbəb olur [8].

Seçkilərdə D'Hondt üsulu və onun əsas mahiyyəti

Təsvir edilən metod 1878-ci ildə metodologiyanın əsasını qoyan Belçika riyaziyyatçısı Viktor D'Hondt'un adını daşıyır. D'Hondt metoduna əsasən,

səslərin sayının bölünməsi ilə ortalama olaraq təyin edilən yerlərin sayı üstə bir əsasında müəyyən olunur. Beləliklə, birinci yer verildikdən sonra, həmin partiyanın qazandığı səslərin sayı ikiye bölünür (ilk bölünmə əlavə bir yerə bərabərdir) və eyni şəkildə ikinci yerə layiq görülən tərəf üçün və s. D'Hondt sistemi 1961-ci ildən bəri Türkiyədə tətbiq olunur və hazırda da qüvvədə olan sistemdir [9].

1990-cı illərdən başlayaraq seçki qanunvericiliyinin islahatları bir sıra dövlətlərdə, o cümlədən dünyanın demokratik dövlətləri olan İtaliyada (1993), Yaponiyada (1994), Yeni Zelandiyada (1996), Böyük Britaniyada (1990-cı illərin sonu), habelə öz müstəqilliyini elan etmiş postsovet respublikalarında həyata keçirilməyə başladı [7].

Qarışıq seçki sistemi majoritar və proporsional seçki sistemlərinin nöqsanlarını istisna etməklə hər 2 sistemin ünsürlərinin müxtəlif kombinasiyasından ibarət olan seçki sistemidir. Bu zaman majoritar və proporsional seçki sistemlərinin müsbət cəhətlərindən ya bərabər, ya da birinə üstünlük verməklə istifadə olunur. Qarışıq seçki sisteminin əsas xüsusiyyəti bundan ibarətdir ki, seçkili orqanın üzvlərinin bir hissəsi majoritar, digər hissəsi isə proporsional seçki sistemi əsasında seçilir [3, s.21].

Almaniya. Almaniyanın Əsas Qanununun 38-ci maddəsinə əsasən, ölkənin parlamenti hesab olunan Bunderstaqın (Federal Məclisin) deputatları ümumi, birbaşa, azad, bərabər və gizli seçkilər yolu ilə seçilir. Qeyd etmək lazımdır ki, Bunderstaq Almaniyanın ümumi, bərabər, birbaşa seçkilər və gizli səsvermə nəticəsində bilavasitə əhali tərəfindən seçilən yeganə dövlət orqanıdır. Bunderstaqa növbəti seçkilər hər 4 ildən bir keçirilir. Bunderstaqın səlahiyyət müddətinin başa çatmasına ən çoxu iki ay qalmış, lakin parlamentin səlahiyyət müddəti bitməmiş yeni seçkilər keçirilməlidir. Bunderstaq vaxtından qabaq buraxıldıqda növbədənkənar seçkilər 60 gün müddətində keçirilir. Qeyd etmək lazımdır ki, AFR-in tarixində növbədənkənar parlament seçkiləri cəmi 3 dəfə - 1972, 1983 və 2005-ci illərdə keçirilmişdir. Seçkilərdən sonra yeni parlamentin ilk iclas günündə əvvəlki çağırış Bunderstaqın səlahiyyəti başa çatmış sayılır. Bunderstaq deputatlarının seçkiləri qarışıq seçki sistemi əsasında keçirilir; bu zaman majoritar və proporsional seçki sistemləri bərabər nisbətdə tətbiq edilir. Yəni deputatların nominal sayının yarısı birmandatlı seçki dairələri üzrə nisbi çoxluqlu majoritar seçki sistemi əsasında, digər yarısı çoxmandatlı

seçki dairələri üzrə proporsional seçki sistemi əsasında seçilir. Qeyd etmək lazımdır ki, Bunderstaqın deputatlarının sayı nominal olaraq 598 müəyyən olunmuşdur. Ona görə də deputatların 299-u majoritar, digər 299-u isə proporsional seçki sistemi əsasında seçilir.

Bunderstaq deputatlarının seçkilərində aktiv və passiv seçki hüququ 18 yaşdan yaranır. Lakin aktiv və passiv seçki hüququnun yaranması bəzi digər hallardan da asılıdır. Belə ki, ümumi qaydaya görə, seçkilər günü 18 yaşı tamam olan, AFR ərazisində mənzili olan və ya digər qanuni əsaslarla (mənzil kirayə müqaviləsi və s.) 3 aydan az olmayan müddətə yaşayan, seçki hüququndan məhrum edilməmiş alman vətəndaşları aktiv seçki hüququna malikdirlər. Xidməti vəzifəsi ilə əlaqədar xarici ölkələrdə daimi yaşayan dövlət məmurları, hərbi qulluqçular və onların ailə üzvləri aktiv seçki hüququnu saxlayırlar [4].

Yaponiya. Yaponiya parlamentinin hər 2 palatası ümummilli nümayəndəlik orqanı sayılır və bütün xalqı təmsil edən seçkili üzvlərdən ibarətdir - Nümayəndələr Palatasının 480, Müşavirlər Palatasının isə 242 üzvü var. Nümayəndələr Palatasının səlahiyyət müddəti 4 ildir. Hər ümumi parlament seçkiləri zamanı palatanın bütün tərkibi yenidən seçilir. Konstitusiyaya görə, Nümayəndələr Palatası səlahiyyət müddəti başa çatmamış, vaxtından qabaq buraxıla bilər. Nümayəndələr Palatasından fərqli olaraq Müşavirlər Palatası heç vaxt tam tərkibdə yenidən seçilmir. Müşavirlərin səlahiyyət müddəti 6 il müəyyən edilmişdir. Hər 3 ildən bir müşavirlərin yarısı yenidən seçilməlidir. Müşavirlər Palatasının buraxılması imkanı Konstitusiya ilə nəzərdə tutulmayıb. Yaponiya parlamentinin hər 2 palatası ümumi və birbaşa seçki hüququ, gizli səsvermə yolu ilə qarışıq seçki sistemi əsasında seçilir. Seçkilərin hansı palataya keçirilməsindən asılı olmayaraq majoritar və proporsional seçki sistemləri eyni nisbətdə tətbiq olunur (təxminən 1,5:1 nisbətində) [6].

Müqayisə üçün qeyd edə bilərik ki, dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra Azərbaycan Respublikası da idarəetmənin demokratikləşdirilməsinə, hüquqi dövlət quruculuğuna onun normativ-hüquqi əsasının müəyyən olunmasından başladı. Belə ki, 18 oktyabr 1991-ci il tarixli "Azərbaycan Respublikasının Dövlət müstəqilliyi haqqında" Konstitusiya Aktı və onun əsasında 12 noyabr 1995-ci ildə ümumxalq səsverməsi – referendum yolu ilə qəbul olunan Azərbaycan Respublikasının yeni Konstitu-

siyası (1) özündə dünyanın inkişaf etmiş demokratik dövlətlərinin təcrübəsində uğurla sınaqdan çıxmış bir çox ümumbəşəri dəyərləri, demokratik prinsipləri, habelə seçki hüququnun əsaslarını təsbit etməklə demokratik hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti qurulmasının əsasını qoydu. Qeyd edək ki, hər bir ölkədə olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasında da seçki sistemi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, qanunları və digər normativ-hüquqi aktları ilə tənzimlənir [2].

Bu sahəyə dair sənəd axını

Qeyd edək ki, ölkəmizdə seçki sisteminə dair fundamental elmi əsərlər yazılaraq müxtəlif oxucu kütləsinin nəzərinə çatdırılmaqdadır. Seçki sisteminə dair məlumatları (Kitablar, kitabçalar, məqalələr, monoqrafiyalar və s.) təkcə elektron informasiya resurslarından (internet) deyil, həm də respublikada fəaliyyət göstərən müxtəlif kitabxana-informasiya müəssisələrindən də ənənəvi formada əldə etmək olar. Belə kitabxanalar sırasında M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasını xüsusilə qeyd edə bilərik. Apardığımız araşdırmalar zamanı Milli Kitabxananın fondunda olan seçki sahəsinə dair sənəd-informasiya resurslarının statistikasını nəzərinizə çatdırırıq (Bax: cədvəl-1).

M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın elektron kataloqunda mövcud olan seçki sisteminə dair sənəd-informasiya resurslarının statistikasi

Cədvəl-1

İllər	Say
2010	10
2011	11
2012	8
2013	4
2014	6
2015	3
2016	3
2017	3
2018	10
2019	6
2020	5
2021	1
2022	2

Mənbə: M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının fondu əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Müasir dövrdə seçki sistemində İKT-nin rolu

Müasir cəmiyyətdə əsas məqsəd bütün prosesləri daha sadə, daha sərfəli etməkdir. Daha səmərəli, daha inamlı bir seçki sistemi üçün informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqinə ehtiyac yaranır. Seçkilərdə İKT-nin tətbiqi onun nəticələrinin qısa zaman ərzində hesablanıb elan edilməsinə, maliyyə vəsaitlərinin qənaətinə və seçki sisteminin şəffaflaşmasına səbəb olur. Seçki sisteminin elektronlaşdırılması elektron dövlət formasının tərkib hissəsi sayılır.

Elektron seçki sisteminin üstünlükləri. Elektron seçki sisteminin üstünlüklərini aşağıdakı şəkildə xarakterizə etmək olar:

1. Seçici fəallığının yüksək olması;
2. Səsvermə prosesində və səsərin sayılması zamanı xətalara aradan qalxması;
3. Seçki sisteminə inamın artması;
4. Seçicinin yalnız bir namizədə səs verə bilməsi;
5. Etibarsız sayılan səsərin sayının azalması;
6. Fiziki imkanları və vaxtı məhdud olan seçicilərin daha praktik səs verə bilmələri;
7. Seçim prosesində gizliliyin təmin olunması;
8. Seçkilərdə qanun pozuntularının azaldılması;
9. Nəticələrin daha qısa zaman ərzində müəyyən olunması;
10. Mövcud seçki prosesinə nisbətən daha az insan əməyindən istifadə edilməsi;
11. Maliyyə xərclərinə qənaət edilməsi.

Elektron seçki sistemində xarici təcrübə (Hindistan, Kanada)

Hindistan. Bu ölkədəki seçkilərdə Electronic Voting Machines ("EVM") sistemindən istifadə edilir. Seçki sistemində EVM-lərin sınaq istifadəsinə 1990-cı ildən sonra başlandı və 1998-ci ildən bütün ölkə üzrə tətbiq edildi. Hindistanda tətbiq edilən bu qurğular iki hissədən ibarətdir. Səsin qeyd hissəsi (səsvermə hissəsi) və bu hissənin naqillə birləşdiyi elektron səsərin toplandığı hissə (müşahidə, nəzarət hissəsi). İki hissə bir-biri ilə beş metrlik naqillə bağlıdır. Nəzarət hissəsi seçki nəzarətçisinin yanında, səsərin qeyd edildiyi hissə isə səsvermə kabinetlərində yerləşdirilir. Seçici seçimini kağız üzərində deyil, elektron qurğu üzərində seçdiyi namizədin və ya partiyanın adının qarşısındakı düyməni basmaqla edir. Birdən çox düyməyə basmaq mümkün deyildir. Qeyd hissəsindəki mavi düymə basıldıqda səsvermə düyməsi avtomatik olaraq bağlanır. Seçici düyməni təkrar bassa belə, başqa bir səs qeyd edil-

mir. Beləliklə, hər bir seçici bir səsədən istifadə etmiş olur. Axırncı seçici səsini verdikdən sonra nəzarətçi “bağla” düyməsini basır. Bundan sonra EVM heç bir səsi qəbul etmir. Səslərin qeyd hissəsi namizədlərin saylarından asılı olaraq artırıla bilər. Belə ki, səsvermə hissəsinin hər birində 16-ya qədər namizədin adı yer alır. Bu hissələri dörd dəfə artırıb namizədlərin adını 64-ə çatdırmaq olar. Sistem bəsit, ucuz və yenedən proqramlaşdırılmayan mikroçiplər vasitəsilə edilir. Bu mikroçiplər hazırlanan zaman onlara yazılan proqramı sonradan dəyişmək mümkün deyildir. Hər hansı müdaxilənin qarşısını almaq məqsədilə proqramın yenedən dəyişdirilməməsi üçün qapağı açmağa cəhd edərkən cihaz avtomatik olaraq sönmür. Seçki başa çatdıran zaman cihaz möhürlənir. Bir EVM-də maksimum 3840 səsi qeyd etmək mümkündür. Səs sayma imkanı sürətlidir, bu sistemdə maksimum 2 saat ərzində nəticələr hesablanıla bilər. Bir EVM-in işləməsi üçün 6 volt yetərli sayılır. Bir EVM-in qiyməti təxminən 200 dollara yaxındır. Elektron seçki sistemində ilk maliyyə qoyuluşu yüksək olsa da, burada ənənəvi seçki sisteminə xas olan kağız bülletenlərə çəkilən xərclər, onların daşınması, saxlanması, sayılması, bunlarla iş görən işçi qrupuna çəkilən xərclər yoxdur. Ona görə də elektron seçki daha səmərəli olur. Hindistan kimi oxuma-yazma problemi olan ölkələrdə EVM-lərdən istifadə daha səmərəlidir. Çünki seçici, sadəcə, bir düyməni basmaqla səs verə bilər. EVM-lər Hindistanda seçkilərə inamı artırmışdır. Onların seçki saxtakarlıqlarının qarşısı alınmış və bununla da, şikayətlər bitmişdir. EVM-lərdə iş zamanı hansısa problem yaranarsa, bu, səs qeyd hissəsində baş verə bilər. Bu zaman yalnız həmin hissəni dəyişdirib yenisini qoymaqla seçki prosesini davam etdirmək olar. Verilən səs onları toplandığı nəzarət hissəsində olduğundan yenedən səsverməyə ehtiyac yaranmır. Mikroçiplərdəki informasiya 10 il müddətinə saxlanıla bilər. EVM-lərin xüsusiyyətlərinə və faydalılığına diqqət etsək, onun klassik seçkidən daha üstün olduğu görünür [10].

Kanada. Kanadada federal seçkilərdə klassik seçkidən istifadə edilməsinə baxmayaraq, ərazi üzrə seçkilərdə 1990-cı ildən etibarən elektron seçkidən istifadə edilir. Artıq kiçik ərazilərdə bu iş başlanmışdır və əyalət səviyyəsində tətbiqi planlaşdırılır. Kanadada vahid elektron seçki standartları yoxdur. Bəzi yerlərdə ABŞ standartları tətbiq edilir. Seçkini hər bir əyalət öz standartı ilə keçirir. Məsələn olaraq, bəzi əyalətləri göstərmək olar: Markham bölgəsin-

də ABŞ-nin Election Systems & Software firmasına məxsus sistemdən istifadə edilir. Edmontda, Albertdə 2004-cü illərdə touch monitorlu sistemlərdən istifadə edilmişdir. Saint John və New Brunswick əyalətləri 2004-cü ildə optik oxuyucuları tətbiq etmişdir. Ontario, Markham və Prescott əyalətlərində internetlə səsvermə sistemindən istifadə edilmişdir [11].

Nəticə

Seçki hüququ ölkənin konstitusiyası ilə müəyyən olunur. Müasir dövrdə elektron seçki yeni bir proses olduğundan onun tətbiqi və inkişaf etdirilməsi üçün üstünlüklərini və çatışmazlıqlarını aşkar etmək, dəyərləndirmək və ictimaiyyətə çatdırmaq istiqamətində düşünülmüş addımlar atılmalıdır. Xüsusilə onu qeyd etməliyik ki, 44 günlük qələbədən sonra müstəqil Azərbaycanın tarixində ilk dəfə olaraq işğaldan azad edilmiş ərazilərimizdə keçirilən seçkilərdə vətəndaş fəallığı müşahidə olunub. 2024-cü il Prezident seçkilərinin doğma torpaqlarımızda-Xankəndi şəhərindəki 14 və 15 saylı məntəqələrdə, 123 saylı Kəlbəcər Seçki Dairəsində, 121 saylı Laçın Seçki Dairəsində, 125 saylı Zəngilan-Qubadlı Seçki Dairəsində, 118 saylı Ağdam Şəhər Seçki Dairəsində, 119 saylı Ağdam kənd Seçki Dairəsində seçkilərin azad və şəffaf keçirilməsi bir daha ölkəmizi üçün çox qürurverici bir an idi.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

Azərbaycan dilində

1. *Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası, 12 noyabr 1995.*

2. *Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsi: Bakı, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Seçki Komissiyasının nəşri.-2024.-296 s.*

3. *Əlibəyli, Q. Parlament seçkilərində qarışıq seçki sisteminin tətbiqi (Almaniya və Yaponiya təcrübəsi) // Qanun". -2015.-№8.-S.-20-26.*

Rus dilində

4. *Берлявский Л.Г. Избирательное право Итальянской Республики и Федеративной Республики Германии: сравнительный анализ / [http:// works, bepress. com/ cgi/ viewcontent. cgi? article= 1109& context =leonid_berlyavskiy](http://works.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1109&context=leonid_berlyavskiy)*

5. *Мухамеджанов А.З. Избирательное законодательство Узбекистана: эволюция и практика реализации // Государство и право, 2014, № 7, с. 103.*

6. *Политическая система современной Японии: Учебное пособие. М.: Аспект Пресс, 2013, 384 с.*

7. *Современные избирательные системы. Вып. 1: Великобритания, Канада, Мексика, Польша / Д.В.Лафитский, Н.М.Касаткина, А.Г.Орлов, Н.Ю.Трещетикова. М.: РЦОИТ: Норма, 2006. - 496 с.*

Elektron resurslar

8. https://en.wikipedia.org/wiki/Electoral_system_of_Turkey

9. <https://elecciones.generales23j.es/en/informacion-general/visitas-virtuales/metodo-dhont>

10. <https://nios.ac.in/media/documents/srsec-317newE/317EL18.pdf>

11. <https://www.elections.ca/content.aspx?section=res&dir=ces&document=part1&lang=e>

XÜLASƏ

Məqalədə seçki prosesi anlayışı, bu prosesdə aşkarlığın təmin edilməsi məsələləri öz əksini tapmışdır. Azərbaycan Respublikasının bütün ərazilərində müşahidənin aparılmasına dair təlimatlar qeyd edilmiş, yerli və xarici təcrübələr əsasında seçki sisteminin fərqli cəhətləri müqayisəli şəkildə göstərilmişdir. Xarici ədəbiyyatlara istinad olunaraq Türkiyə seçki sistemində mövcud olan "D'Hondt üsulu" haqqında məlumatlar, elektron seçki sisteminin üstünlükləri qeyd edilmişdir. Həmçinin, məqalədə konkret kitabxana nümunəsi əsasında seçki sahəsinə dair sənəd axını haqqında da statistik göstəricilər öz əksini tapmışdır.

Açar sözlər: *Seçki anlayışı, seçki sisteminə dair sənəd axını, seçkilər, seçki hüququ, seçki sistemi, xarici təcrübə, D'Hondt üsulu, elektron seçki sistemi.*

РЕЗЮМЕ

В статье отражено понятие избирательного процесса и вопросы обеспечения прозрачности этого процесса. Были отмечены руководящие принципы проведения наблюдения на всех территориях Азербайджанской Республики, а также проведено сравнение различных аспектов избирательной системы на основе местного и зарубежного опыта. Со ссылкой на зарубежную литературу были отмечены сведения о существующем в избирательной системе Турции «методе Д'Ондта», а также отмечены преимущества электронной избирательной системы. Также в статье отражены статистические показатели документооборота в избирательной сфере на примере

конкретной библиотеки.

Ключевые слова: *Понятие выборов, документооборот по избирательной системе, выборы, избирательное право, избирательная система, зарубежный опыт, метод Д'Ондта, электронная избирательная система.*

SUMMARY

The article reflects the concept of the election process and the issues of ensuring transparency in this process. Guidelines for conducting surveillance in all territories of the Republic of Azerbaijan were noted, and the different aspects of the election system were compared based on local and foreign experiences. With reference to foreign literature, the information about the "D'Hondt method" existing in the Turkish election system was noted, and the advantages of the electronic election system were noted. Also, statistical indicators on the flow of documents in the electoral field based on a specific library example are reflected in the article.

Keywords: *Concept of election, document flow on electoral system, elections, right to vote, electoral system, foreign experience, D'Hondt method, electronic election system.*